

Doğu Sorunu ve Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Bağımsızlığını ve Toprak Bütünlüğünü, Koruma Politikasının Oluşumu¹

DOI: 10.26466/opus.665699

*

İrşat Sarıalioğlu *

* Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ankara/Türkiye

E-Posta: irsatsarialioglu@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7835-0746](https://orcid.org/0000-0001-7835-0746)

Öz

Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma politikası, 19. yüzyılın büyük bir bölümünde, dönemin uluslararası ilişkilerini etkileyen temel dış politika stratejilerinden birini oluşturmaktadır. Fakat neredeyse tüm 19. yüzyıl boyunca devletler arası ilişkileri anlamak için temel bir veri olarak aldığımız Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasını hayata geçirmesi, 18. yüzyılın sonundan itibaren yavaş yavaş şekillenmeye başlanan bir süreç dâhilinde ve ciddi kırılma noktaları ve kopuşlarla beraber olmuştur. Bu çalışmada söz konusu sürece (1791-1833) odaklanılarak Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasını oluşturan sebeplerin açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma içerisinde 18. yüzyılın sonundan itibaren Britanya dış politikasının gündemine giren ve 1833 Hünkâr İskelesinin ardından devletin resmi dış politika stratejilerinden biri haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma politikasının hayata geçirilmesi sürecine, Britanya'nın dünya politikasında meydana gelen değişimler bağlamında bakılmıştır ve süreçte Britanya'nın 1815 sonrası dünya hegemonu olarak ortaya çıkmasının, Hindistan'ın güvenliği meselesinin ve 19. yüzyılın boyunca Rusya ile giriştiği ekonomik ve ticari kazancı da içeren hegemonya yarısının etkisinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Sorunu, Britanya, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, 19. Yüzyıl

¹ Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında 2017 yılında savunulan "Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir

The Eastern Question and the Development of Britain's Policy of Protection of the Independency and Territorial Integrity of the Ottoman Empire

*

Abstract

Britain's policy of protection of the independency and territorial integrity of the Ottoman Empire is one of the main foreign policy strategies that influenced the international relations of the period for most of the 19th century. But the implementation of this policy, which we have taken as a basic data for understanding the international relations throughout almost the 19th century, has been a process that has gradually begun to take shape since the end of the eighteenth century. And serious breaking points and disengagements were also observed in this process. This study aims to reveal the reasons of British policy of Ottoman Empire by focusing on this process (1791-1833). In this context, the study examines the process of the implementation of the policy of protection of the independency and territorial integrity of the Ottoman Empire, which has been on the agenda of British foreign policy since the end of the 18th century and became one of the official foreign policy strategies of the state following the treaty of Hünkâr İskelesi (1833) in the context of the changes in Britain's world politics. In this regard, the impacts of Britain's post-1815 hegemonic power position, the issue of Indian security, and the hegemonic competition with Russia on economic and commercial gain during the 19th century is also emphasized in the study.

Keywords: *The Eastern Question, Britain, The Ottoman Empire, Russia, 19th century.*

Giriş

Virginia Aksan'a göre Doğu Sorunu Britanya, Rusya ve Fransa'yı ilgilendiren, birbiriyle bağlantılı üç problem alanına işaret etmektedir. Bu sorunlardan ilkinin Hindistan'a, Doğu Akdeniz'e ve ticaret yollarına, ikincisini ticari ve stratejik nedenlerle Çanakale Boğazı'na ve Karadeniz'e erişim oluşturmaktadır. Üçüncü sorun alanı ise Orta ve Doğu Avrupa toprakları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı meselesinin giderek artan Rus nüfuzu çerçevesinde değerlendirilmesi ekseninde şekillenmektedir. Bu noktada Avusturya, Rusya, Prusya ve gerileyen Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bölge, Polonya, Ukrayna ve Tuna toprakları üzerinde mücadelede soruna dâhil olmaktadır (Aksan, 2010, s.13).

Britanya'nın Doğu Sorunu'na dâhil olması sürecinde 18.yüzyılın sonlarında Rusya ile kurulan ilişkilerde meydana gelen kırılmaların belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. 18. yüzyılın sonlarında nasıl ki geleneksel Osmanlı politikası, Fransa'yı Rusya karşısında doğal bir müttefik olarak görmekteyse geleneksel Britanya politikası da Rusya'yı Fransa karşısında doğal bir müttefik olarak görmekteydi (Ingram, 1978, s.18).

Bu bağlamda Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu birbirleri için söz konusu dengeler dâhilinde ikincil bir role ve öneme sahipti (Cunningham, 1993, s.4). Bu süreçte, Britanya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikası Rus-İngiliz ilişkilerindeki gelişmeler tarafından belirlenmekteydi. Britanya'nın Avrupa'dan izolasyonu, Yedi Yıl Savaşları sırasında Rusya'nın sergilediği askeri potansiyel, II. Katerina'nın Fransız düşmanlığı ve iki ülke arasında var olan ticari bağlar (özellikle de Britanya donanması için gereken kerestenin ve diğer hammaddelerin temini) Londra için Rusya'yı doğal bir müttefik haline getirmişti. Diğer taraftan Britanya'nın denizlerdeki gücü, zenginliği ve gerekli olduğunda maddi yardım desteği sağlayabilme potansiyeli de Rusya için Britanya'yı vazgeçilmez kılmaktaydı (Anderson, 1954, s.270; Bağış, 1984, s.8). Doğu Sorunu açısından hayati bir evre olan 1768-1774 Rus-Osmanlı Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması dahi Britanya'yı sorunun içine tam olarak çekmeye yetmemişti. Geleneksel rakibi Fransa'ya karşı Rusya ile bir ittifak kurmanın eşliğinde olan Britanya'nın bu dönemdeki temel politikası arabuluculuk rolü üstlenerek Osmanlı-Rus savaşını bitirmeye yönelikti (Bağış, 1999, s.45-46). Zira bu dönemde Levant Kumpanyası tüccarları dışında, İngilizler Osmanlı

İmparatorluğu'na pek fazla ilgi duymuyorlardı. Londra'daki devlet ve siyaset adamlarının gözünde Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen hadiseler özel bir anlam taşımaktan çok uzaktı (Bağış, 1984, s.45).

Diğer taraftan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı takip eden gelişmeler Britanya politikasındaki değişime zemin hazırlamaya başlamıştı. 1768-1774 Türk-Rus Savaşı'nın ardından Osmanlı pazarlarına girmeye başlayan Ruslar Levant Kampanyası'na rakip olmuşlardı. 1766'da imzalanan ve 1786'da süresi dolan İngiliz-Rus Ticaret Anlaşması'nın yenilenmemesi ve Rusya'nın, Fransa'ya Osmanlı İmparatorluğu ile olan geleneksel dostluğunu terk etmesi karşılığında en fazla müsaadeye mazhar ülke statüsü tanınması Britanya'nın Rusya ile kurduğu ilişkileri sekteye uğratiyordu (Bağış, 1984, s:131).

Londra ister istemez ticareti ve donanması için hammadde sağlayabilecek başka seçenekler üzerinde kafa yormaya başlıyor ve bu noktada Polonya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun, Britanya'nın gözündeki stratejik değeri artıyordu. Bu nedenle 1790 yılı sonlarına doğru Britanya hükümetinin ilgili birimlerine Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz ticareti hakkında bir rapor hazırlatması da tesadüfi değildi. Levant Kumpanyası tüccarlarının da görüşleri alınarak hazırlanan raporda Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya ticaretine getirebileceği faydaların, İngiliz uyruklu kişilere Karadeniz'e çıkma hakkı sağlanması gerekliliğinin ve Karadeniz'de kereste fabrikaları kurma imkânlarının üzerinde duruluyordu. (Bağış, 1980,s.213)

Bu çalışmada, Britanya'nın 18. yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu politikasının geçtiği evreler, değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Britanya'nın 1791 Özi Kalesi Kriziyle içerisine düştüğu Doğu Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması sorunsalının 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşmasını takiben nasıl etraflı ve resmi bir dış politika stratejisi halini aldığının ve Britanya'yı bu stratejiyi hayata geçirmeye iten sebeplerin araştırılması, bir diğer ifadeyle Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma politikasının oluşum sürecinin irdelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç dahilinde, söz konusu süreci hazırlayan önemli uluslararası politika gelişmeleri, Britanya dış politikası ve özellikle de İngiliz-Rus stratejik ve ticari/ekonomik rekabeti çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Özi Kalesi Krizi ve Britanya'nın Doğu Sorununa Dâhil Oluşu

Britanya'nın ticari kaygılarının yoğun olduğu bu dönemde ortaya çıkan Özi Kalesi'nin el değiştirmesi konusunda yaşanan kriz Britanya'nın Doğu Sorunu ile ilk önemli bağlantısını teşkil etmektedir (Rose, 1922, s.307-308). 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın Özi Kalesi'ni ele geçirmesiyle beraber Doğu Sorununa dâhil olduğuna dair genel bir kanaat oluşmuştur. Özi Kalesi, Bug ve Dinyeper nehirlerinin Karadeniz'e döküldükleri bölgeyi kontrol etmekte ve bu bağlamda kendisine hâkim olan güce Karadeniz'e çıkış imkânı sağlayarak Polonya'nın güneyi ile Batı Avrupa arasındaki ticari imkânları vermekteydi. Rusya'nın Özi Kalesi'ni ele geçirmesi Britanya için Rusya'nın Doğu Avrupa'daki nüfuzunun artması, Karadeniz üzerinden gerçekleşen ticarete daha da ön plana çıkması ve Polonya'nın hammadde hususunda Rusya'yı ikame etme fikrinin kösteklenmesi anlamına geliyordu (Black, 2007, s.182-183).

Aslında İngiliz politikacılar, II. Katerina'nın Özi'yi ilhakını engellemeye karar verdikleri sırada söz konusu kalenin haritadaki yerini dahi bilmemekteydiler. Fakat yukarıda bahsedilen endişelerin etkisiyle Özi meselesi; en dramatiği Kırım Savaşı olan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki birçok İngiliz inisiyatifi gibi bir Yakındoğu sorunundan ziyade Avrupa sorununa dönüşecekti (Ingram, 1978, s.11).

On yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı meselesine hiç ilgi göstermeyen Britanya Parlamentosu'nda Özi Krizi ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'na yönelen Rus tehdidinin Avrupa güç dengesini alt üst edeceği konuşulmaya başlanmıştı. Buna, Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de ürkütücü bir güç haline gelmesi ve güneye doğru yaptığı ticari atılımlarla, Levant'ta serpillmekte olan İngiliz ticaretine olası olumsuz etkileri eşlik etmekteydi. Rusya devam eden fetihleriyle denizlerdeki ve dolayısıyla ticaretteki etkisini Karadeniz'den Akdeniz'e doğru genişletiyordu. Bu durum Britanya'nın denizlere ve ticarete dayalı stratejisi için alarm sinyalleri demkti (Black, 2007, s.279-280). 1791 yılında dönemin İngiliz kabinesi, Rus saldırganlığına karşı koyabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'nun denizden desteklenmesini içeren bir önergeyi parlamento gündemine taşıyordu. Parlamento'daki tartışmalar daha çok Rus ticareti üzerine kuruluydu. Dönemin liberallerini oluşturan Whig kanatta gelenek olduğu üzere ticareti ön plana alıyorlardı ve bu dönemde Rusya ile olan ticaret

Britanya ekonomisi için Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğinden çok daha önemliydi. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'na destek fikri genel kabul görmekten çok uzaktı. Sonuç itibarıyla de Başbakan Pitt (oğul) parlamentodan müdahale yetkisini almasına rağmen genel havanın etkisiyle geri adım atmış, Britanya donanmasıyla Osmanlı İmparatorluğuna destek vermemiştir. Bununla beraber artık Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Sorunu Britanya'nın dış politika gündemine girmişti. Napoléon'un Mısır'ı işgali (1798) ve I. Aleksandr ve Napoléon arasında imzalanan Tilsit Antlaşması (1807) Doğu Sorununun, Avrupa meselelerinin yanı sıra Batı Asya ve Hindistan'la olan bağına açıkça ortaya koyduğunda, Osmanlı İmparatorluğu Britanya dış politikasında daha merkezi bir konuma sahip olacaktı (Cunningham, 1993, s.29).

16.yüzyılın sonlarına doğru İngiliz tüccarların Levant'ı keşfetmeleriyle Fransızlar bölgedeki ticari ve diplomatik konumlarına meydan okuyan ciddi bir rakip ile karşılaşmışlardı. Bu dönemde başlayan rekabet 18.yüzyılın sonuna kadar ticaret zemininde şekillenmişti. Söz konusu dönemde Britanya'nın bölgedeki askeri ve politik aktiviteleri, ticaretini korumaya yönelikti. 18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılda ise durum tersine döndü. Artık sadece politika ticarete tabi olmuyor, ticaretin politikaya tabi oluşu da aynı şekilde göze çarpıyordu. Kimi zaman Britanya istila ve işgal karşısında güvenlik merkezli politikalar üretiyor, kimi zaman da ticaretin kendi güvenliğini arttıracaklarını ümit eden geleneksel tavrı takınıyordu. Britanyalılar için güvenliğin ticareti arttırması hâlâ ilk tercihken, ülkenin genişleyen hegemonya alanı ile beraber birçok olayda kârdan ziyade güvenlik ve istikrar için politika üretmek artık elzem hale geliyordu. Artık Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rus etkisini dengelemekteki tek amaç ticari çıkar değildi (Horniker, 1946, s.289; Ingram, 1978, 199). Bu değişimde 18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılda oluşmakta olan, dünya hegemonluğunu hedefleyen *Britanya İmparatorluğu* idealinin etkisi büyüktü. 1815 Viyana Kongresi'yle oluşan yeni dünya düzeninin hegemonu Britanya'ydı. Karşısında ise en büyük ve güçlü rakip olarak Rusya yer almaktaydı.

Diğer taraftan bu ideal İngilizlerin Hindistan'daki varlığına da ayrılmaz bir biçimde bağlıydı. Artık Britanya için ticaretten başka gözetilecek çıkarlar da vardı ve bunların başında da Hindistan'ın güvenliği meselesi gelmekteydi. 18. Yüzyılın sonundan itibaren İngilizler kendilerini Hindistan'da sadece bir tüccarlar grubu olarak değil aynı zamanda teritoryal bir

güç olarak da görmeye başlamışlardı. Bu durumda herhangi bir Avrupa gücünün Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurmasını Hindistan'daki varlıklarına doğrudan bir tehdit olarak algılamaktaydılar. Napoléon'un 1798 tarihinde Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi tüm bu kaygıları açık etmişti. Mesele, Mısır'ı elde eden Fransa'nın doğuya yönelmek için güvenli bir yola sahip olması noktasında düğümlenmekteydi. Bu durumda Hindistan'ı korumanın en kolay yolu da Fransızları Mısır'da engellemektir. Mısırın işgali tehlikesi isyan ve iflas tehlikesini de beraberinde getiriyordu. Herhangi bir Fransız hamlesi Hint Devletleri'ni, Britanya'nın Hindistan'daki varlığına karşı bir saldırı için kıskırtabilirdi. Kaldı ki, Fransızlar Hindistan'da bulunan askeri uzmanları aracılığı ile bölgedeki güç odaklarını İngiliz işgalcilere karşı desteklemeye başlamıştı. Bu durumda Britanya hem bir isyanı bastırmakla hem de bir savaşı baş etmek zorunda kalabilirdi (Ingram, 1978, s.8-17).

Ingram'ın da işaret ettiği gibi 1798'de Napoléon, Mısır'ı işgal ederek İngilizlere *Adam Smith'le olan flörtlerinin sınırlarını* göstermişti (Ingram, 1978, s.17). Artık Londra'nın sahip olduğu gücü açıkça ortaya koymasının zamanı gelmişti. Fakat Britanya'nın Fransa'yı Mısır'dan çıkaracak kadar güçlü bir kara ordusu yoktu. Sadece donanma ile Mısır'ı kontrol etmek de mümkün değildi. Donanma yalnızca ekonomik sömürü amacının geçerli olduğu bölgelerde yeterli olabilirdi. Ekonomik sömürü ile siyasi nüfuz mücadelesinin iç içe geçtiği alanlarda (Büyük Oyun coğrafyası gibi) ülke içine nüfuz etmek gerekliliğı doğduğundan Britanyalıların kara ordusu hususundaki eksikliği bir zaafa dönüşmekte ve kendilerine pahalıya mal olmaktaydı. Dolayısıyla Britanyalılar -19.yüzyılın ilerleyen zamanlarında birçok devletle uzlaşarak başvuracakları yöntemle- Rusya ile ittifak içerisinde Napoléon'u Mısır'dan çıkardılar. Bu çerçevede Rusya 23 Aralık 1798'de, Britanya ise 5 Ocak 1799'da Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa'ya karşı ittifak antlaşması imzaladı. Artık Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan sorun Hindistan'ın güvenliğini de içerecek şekilde büyüdüğünden Britanya'nın siyasi ve askeri çıkarları, ileride Rusya'ya karşı olacağı gibi, Fransa'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile mümkün olduğu kadar yakın işbirliği yapılmasını gerekli kılıyordu. Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması dâhilinde, Osmanlı İmparatorluğu Fransa'ya Akdeniz'deki bütün limanlarını kapatacaktı. Böylelikle, Doğu Akdeniz'deki Fransız ticaretini yok etmeyi amaçlayan Britanya muazzam bir ticari üstünlük elde etmiş olacaktı

(Karal, 2007, s.35). Babıali limanlarında Fransız ticaretinin yasaklanması birkaç yıl içinde İngiliz tacirlerin Levant pazarlarını ele geçirmesini sağladı. Savaş sürdüğü müddetçe İngilizler Osmanlı pazarlarında fiili bir tekel de kurmuş olmaktadır (Bağış, 1985, s.48).

1798 yılında Fransa'ya karşı duyulan endişe ve korku karşısında birleşen güçler, Fransız tehlikesi biter bitmez ayrı yollara gitmişlerdi. 1802 yılına gelindiğinde Yakınoğu'daki Fransız-İngiliz rekabeti yeniden alevlenmiş, Britanya bu sebeple bölgeden ayrılmamış, hatta Mısır'ı 1801'den 1803'e kadar işgal etmiş ve Malta'yı da boşaltmamıştı. Rusya ise kendisine Karadeniz'den çıkış imkânı veren 1798 ittifakının yenilenmesi ve Eflak-Boğdan voyvodalarının seçimi konusunda 1805 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir krizin içine girmişti (Anderson, 2010, s.51-54).

Bir başka ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu için Fransız tehlikesi bittiği anda Rus ve İngiliz siyasi ihtirasları tehlikeli bir hal almıştı. Bir taraftan Britanya'nın Napoléon'a karşı yürütülen mücadele esnasında işgal ettiği topraklardan çıkmaması diğer taraftan da Bâb-ı Âli'nin maruz kaldığı Rus baskısı Osmanlı İmparatorluğu'nu eski müttefiki Fransa'ya yaklaştırmaktaydı (Karal, 2007, s.35). Bu gelişmelerin etkisiyle Fransız elçi Sébastiani'nin Babıali'deki nüfuzu artmış ve Rusya ile Britanya'ya tamamen güvenemeyen İstanbul yönetimi Fransız sefaretinin baskılarının da etkisiyle Rusya'ya verdiği ödünlerden geri adım atma yoluna gitmişti. Bunlardan ilki Rusya'nın onayı ile Eflak-Boğdan'a voyvoda olarak atanan isimlerin değiştirilmesi diğeri ise Boğazların Rus gemilerine kapatılmasıydı (Palmer, 2008, s.80-88).

Londra'daki siyasi mahfiller bu durumu, Napoléon'un müttefik listesine Osmanlı İmparatorluğu'nu da ekleyerek, tasarladığı düşünülen Hindistan saldırısı için Suriye'den Pencab'a doğru ilerleyen rotayı tamamlaması olarak değerlendirilmekteydi (Hoskins, 1928, s.66). Britanya bunun önüne geçmek için 1799'da imzalanan ittifak antlaşmasının yenilenmesi doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğuna baskı yapmaya başladı. Bu bağlamda Napoléon'a karşı ittifak kuran üç devlet çok geçmeden İstanbul'da Britanya ile yapılan 1799 ittifakının yenilenmesi, Rus gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi ve voyvodaların azli çevresinde şekillenen bir çatışmanın içine girdiler. Şüphesiz Britanya ve Rusya için asıl mesele Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzunu tamamen berta-

raf etmekte. Fransa'nın, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kazanacağı nüfuz, Britanya'nın Hindistan'daki varlığını tehdit etmesinin yanı sıra Rusya'yı Balkanlar üzerinden Osmanlı ile mücadeleye sokarak Britanya'yı Avrupa ve Akdeniz'de Fransa'ya karşı Rus desteğinden de mahrum bırakabilirdi. Bu sebeple Britanya donanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile savaşta olduğu bir dönemde, Bâbiâli'yi iyice köşeye sıkıştırıp Fransa'ya karşı yeniden kurulması planlanan koalisyona katılmaya ikna etmek amacıyla 1807'de Çanakkale Boğazından geçerek İstanbul önlerine geldi. Söz konusu harekâta başarı sağlayamayan İngiliz donanması çok geçmeden İstanbul'dan ayrılrsa da Britanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ilan edilmemiş bir harp durumu ortaya çıkmıştı (Yeşil, 2010, 392-399).

Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler bu denli çıkmaza girmişken Fransa ve Rusya'nın Tilsit'de (1807) ve Erfurt'da (1808) yapılan görüşmelerin neticesinde bir anlaşmaya varması tüm uluslararası dengeleri alt üst etti (Anderson, 2010, s.58-62). Rusya'nın desteği ile Kıta Avrupa'sının önemli bir bölümünü kontrol etmeye başlayan Napoléon'a karşı yeni müttefik arayışına giren ya da en azından sonuçsuz kalmaya mahkum çatışmaları sona erdirmeye çalışan İngiltere ister istemez bir kez daha Babialî'ye yaklaşmaya çalışacaktı. Temmuz 1807'de başlayan görüşmeler 5 Ocak 1809'da Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması ile sonuçlanacaktı.

Kale-i Sultaniye Antlaşması, Boğazlara ilişkin getirdiği düzenlemelerle Doğu Sorunu tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Söz konusu antlaşmanın 11. maddesi ile savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlardan geçişi yasaklanmıştır. Britanya'nın, Rus tehdidi karşısında desteklediği bu prensip ile bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun Boğazlar üzerindeki hükümlerlik haklarını sınırlanmakta ancak diğer taraftan Boğazların kapalılığı ilkesi uluslararası bir mesele haline dönüşmekteydi (Tukin, 1999, s.155-157). Ayrıca bu antlaşma ile Boğazlar üzerindeki Britanya-Rusya rekabeti ilk defa kendini göstermiş olmaktaydı. Eş zamanlı gelişmeler olarak Britanya'nın Rus nüfuzunu dengelemek için 1808'de Afgan Şahı, 1809'da da İran ile ittifak antlaşması imzalaması göz önüne alındığında bahsi geçen rekabetin geldiği boyut ve Britanya dış politikasında Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Afgan coğrafyasının artan stratejik değeri daha iyi anlaşılmaktadır (Hoskins, 1928, s.64-67).

Yunan İhtilali'nin Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu Politikasına Etkisi

19.yüzyılda Britanya'nın Doğu Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu politikasında, Yunan ihtilali de beklenmedik ve dramatik sonuçlarıyla önemli bir yer tutmaktadır (Davison, 1990, s.154). 1821'de başlayan ihtilal, Büyük Güçler'in müdahalelerinin sonucunda 1830'da bağımsız bir Yunan devletini vücuda getirmiştir. Britanya'nın bu süreçte yürüttüğu diplomasiye bakıldığında ise ilk göze çarpan unsur bu dönem içerisinde İngiliz dış politikasının geçirdiği değişimlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında Britanya Dışışleri Bakanlığı'nın art arda birçok kez el değiştirmesi büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra, Viyana Kongresi'nin Avrupa'da yarattığı olumlu havanın dağılmasının ve yeni rakip Rusya'dan algılanan tehdit ve bu tehditle mücadele etme yollarının henüz tam olarak belirlenmemiş olması da Britanya diplomasisini etkilemiştir.

Büyük Güçler, Yunan ayaklanması haberini 26 Ocak 1821'de toplanan Laibach Kongresi'nde almıştı. Viyana Sistemi'nin kuruluşunun hemen ardından gerçekleşen "Kongreler Dönemi"nde Britanya, dünyanın her yerindeki liberal nitelikli ayaklanmalara² diğer güçlere oranla daha ılımlı bakmaktaydı. Fakat, dönemin Dışışleri Bakanı Castlereagh'ın, Yunan ayaklanmasının Avrupa güç dengesinde yaratacağı etkilerden dolayı durumdan hoşnutsuz olduğu da bir gerçektir. Meselenin eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında bir çatışmaya dönüşeceği ortadaydı. Bu yüzden ihtilal ilk patlak verdiğinde Avrupa'nın sorunlarıyla hemhal olan Büyük Güçlerin, Yunan sorununu ihmal edeceğini ve böylelikle ihtilalin ivme kazanmadan sona ereceğini düşünmekteydi. İhtilal ikinci senesine girdiğinde ise, umutları boşa çıkan Castlereagh, Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya'ya sırt çevireceği bir pozisyon yaratmaktan kaçınarak, Yunan İhtilalini ihtiyatlı bir şekilde ve sessiz ve sedasız bir biçimde tanıma yoluna gitmeyi planladı. Castlereagh'ın amacı, Büyük Güçler tarafından Yunanlılara sınırlı imtiyazların sağlandığı, fakat Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı otonom bir yapı ortaya çıkarmaktı. Ancak bu po-

² Yunan ayaklanmasının liberal niteliği tartışmalı olsa da Britanya'nın gözünden ayaklanma bu biçimde değerlendirilmekteydi.

litika Britanya içerisinde ciddi bir muhalefete sebep oluyordu. İhtilal haberleri Batı Avrupa'ya ulaştığında özellikle Britanya'daki liberal çevrelerde büyük coşku uyandırmıştı. Britanya'da Yunan ayaklanmacılar neredeyse kendi yönetim biçimleri için savaşan birer Plato ve Sokrates olarak görünmekteydi. Aralarında ünlü şair Byron'ın da yer aldığı Helen yanlısı gönüllüler çok geçmeden "Yunan bağımsızlığı davası"na gönül vermiş, aydınlanmanın alevlendirdiği Antik Yunan idealinin verdiği coşkuyla mücadeleye bazen bizzat cephede bazense cephe gerisindeki alanlarda iştirak etmeye başlamışlardı. Böylelikle Castlereagh söz konusu politikasıyla sadece ülkedeki liberalleri değil, Yunanperver şair ve yazarların çoğunlukta olduğu entelektüel kesimi de hayal kırıklığına uğratmış oluyordu (Cunningham, 1993, s.257, Clogg, 1992, s.50-52).

Castlereagh'ın 1822 Ağustosundaki ölümü ve yerine Dışışleri Bakanı olarak George Canning'in geçişı Yunan İhtilali'nde Britanya kamuoyunun etkisini daha fazla ön plana çıkardı. Her şeyden önce George Canning dış politikasını kamuoyu üzerine kuran bir tarza sahipti (Temperley, 1938, s.3) ve Yunanistan'ın da kurtarıcısı olma rolünü de oynamak istiyordu (Cunningham, 1993, s.258). Fakat bu noktada Canning, Yunan ihtilalinin Avrupa'daki güç dengesini Britanya aleyhine etkileyebileceğinin de farkındaydı. Her şeyden önce Akdeniz'de Rus tehdidinin etkisiyle ekonomik sömürü alanıyla siyasi nüfuz mücadelesi alanı iç içe geçmiş durumdaydı. Burada Yunan bayraktarlığını yapmanın bedeli ağır olabilirdi. 19.yüzyılın başından itibaren Yunan halkı bağımsızlık umutlarının bir yabancı müdahalesiyle gerçekleşeceğine inanmakta ve Rusya'ya potansiyel kurtarıcı gözüyle bakmaktaydı. Diğer taraftan da Yunan halkı Osmanlı boyunduruğunda olmayan tek Ortodoks halk olarak Ruslarla özdeşlik kurmaktaydı. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile başlayan süreçte Rus Çarlarının, özellikle Bükreş Antlaşması'nın (1812) ardından Osmanlı İmparatorluğundaki tüm Ortodoks halklar üzerinde sağladığı nüfuz da Rusya'nın Yunanistan'daki ağırlığının artmasına imkân tanımaktaydı (Clogg, 1973, s.29-34). Ayrıca 19.yüzyılın başından itibaren Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği dış politikada ticari çıkarlar da ön plana geçmeye başlamıştı. Boğazlar Rus ticareti açısından da ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu dönemde Batı Avrupa pazarını ele geçirmeye başlayan Rus tahılı Odessa'yı bir ticaret merkezi olarak 1820'li yıllarda dünyanın en hızlı gelişen ticari limanları arasına sokmuştu. Bu gelişme, Boğazlar'dan Rus

tüccarların serbest geçişini St. Petersburg yönetimi açısından bir zorunluluk haline getirdiği gibi bir bütün olarak bölgenin de Rus politikasındaki değerini de arttırmaktaydı (Anderson, 1979, s.82-83). Bu durum ister istemez Rusya ve Britanya'yı bölgede ticari bir rekabete itiyordu. 1823 yılının Mart ayında İngiliz Dışişleri Bakanı Canning'ı Yunanlıları savaştan uzak olarak tanımaya iten de bu ticari rekabet ve Yunanlıların denizlerdeki gücüydü. Bu manevra ile İngiliz gemilerinin Yunan korsanlarının saldırılarından korunması ve Rusya ile girilen ticari rekabette İngiliz şirketlerin geri kalmaması hedeflenmişti (Sedivy, 2013, s.134).

Tüm bu sebeplerden ötürü Canning de Castlereagh gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu Doğu Akdeniz'deki Rus yayılmacılığına karşı bir set olarak görüyor ve İmparatorluğu zayıflatacak ya da onu parçalayacak gelişmelere ihtiyatlı yaklaşıyordu. Fakat diğer taraftan Britanya kamuoyunun etkisi ve kendi kişisel fikirleri doğrultusunda Osmanlı'ya bağlı otonom bir Yunanistan fikrine de sıcak bakmaktaydılar. Bu sebeple Canning Osmanlı İmparatorluğu ile Yunan muhtariyeti konusunda yürütülecek müzakerelerin Britanya'nın güdümünde gerçekleşmesine olanak tanıyan ve bu bağlamda, Rus etkisinin asgariye indirildiği bir durumun peşindeydi. Canning'in özerk bir Yunanistan'ın inşası için, Rusya ile işbirliği yapma politikasının kaynağı bu düşünceydi. Böylelikle Rusya bağımsızlığını kazanması an meselesi olan Yunanistan'ın tek hamisi olamayacaktı. (Bartlett, 1979, s.150-151). Meselenin aldığı kritik vaziyetten dolayı Dışişleri bakanı, teşkilatı içerisinde kendine en yakın gördüğü aynı zamanda kuzeni olan Stratford Canning'i 1825 yılında İstanbul'a büyükelçi olarak atadı. Stratford Canning'in talimatnamesindeki en önemli görev de Yunan meselesinin, muhtemel bir savaşın önüne geçilerek, diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulmasını ve Rusya'nın mesele üzerindeki kontrolünün azaltılmasını sağlamaktı (Cunningham, 1993, s.276-277).

Stratford Canning İstanbul'daki görevine başladığında Büyük Güçler arasındaki Yunan İhtilali diplomasisi çıkmaza girmişti. Çar I. Aleksandr'ın 1825 yılındaki vefatı ve yerine I. Nikola'nın geçişi Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikasının da sertleşeceğini habercisiydi. Üstelik Çar, Yunan meselesinde Fransa ile ittifak içerisindeydi. X. Charles da I. Nikola gibi Yunanlılar lehine Osmanlı İmparatorluğu'na müdahaleden yanaydı. Bunun üzerine Britanya, Dük Wellington'ı özel bir görevle Rusya ile anlaşmak üzere St. Petersburg'a gönderdi. 1826 yılında

Rusya ile Britanya arasında imzalanan Petersburg Protokolü ile iki ülke, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk bir devlet haline gelmesine karar verdi. Aslında Wellington söz konusu protokolü yeni bir Rus-Osmanlı savaşının patlaması ihtimalini en aza indirmek için imzalamıştı. Amacı Rusya'yı resmi bir taahhülle tek başına hareket etmektense alıkoymaktı. Yunan meselesinde Britanya ile birlikte hareket etmeyi taahhüt eden Rusya, bu defa Sırp'ların özerkliği ve Bükreş Antlaşması'nın uygulanması konusunda Osmanlı İmparatorluğu'na ulti-matom verdi. Askeri gücüne güvenemeyen dönemin padişahı II. Mahmud'un ulti-matomun gereğini yerine getirmesi üzerine 7 Ekim 1826'da Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında Akkerman Konvansiyonu imzalandı. Bu antlaşma ile Bâb-ı Âli Sırbistan'ı mümtaz bir eyalet olarak tanıyor, Rusya'nın Kafkaslar'daki toprak kazanımlarını onaylıyor ve Rus bayrağı taşıyan ticari gemilere imparatorluğun tüm iç suyollarında seyrüsefer serbestliği tanıyordu. Akkerman Konvansiyonu, Britanya'nın Akdeniz'deki çıkarlarına açıkça aykırıydı; Britanya yine de Rusya ile Akdeniz üzerindeki rekabetini diplomasi ve işbirliği seçenekleri üzerinden yürütmekte ısrarlıydı. Akkerman Konvansiyonu karşısında Britanya'nın sessizliğini koruması bu sebepleydi. Zira Britanya ısrarlı bir biçimde Yunan meselesinin çözümü için Büyük güçler arasında koordinasyon sağlama çalışmalarına devam etmekteydi (Driault, 2010, s.168-170).

Yunan meselesinin iki önemli aktörü haline gelen Britanya ve Rusya sorunun çözümü için 1826 yılının sonunda, Avusturya, Prusya ve Fransa'dan yardım talep etti. Fakat Metternich'in bu konuda tutumu oldukça netti. Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunuyor ve Yunan özerkliği için II. Mahmud'un zorlanmasına açık bir şekilde karşı çıkıyordu. Prusya ise şartlara göre değişkenlik gösteren dış politikasının bir sonucu olarak Avusturya'nın içerisinde bulunmadığı bir ittifaka katılmaktan çekiniyordu. Dolayısıyla Britanya'nın çağrısı sadece Paris'de duyuldu. 1827'de Londra'da toplanan Fransız, İngiliz ve Rus temsilcilerin imzaladıkları antlaşma esas itibarıyla 1826'da uzlaşılan protokolün neredeyse aynısıydı. İki metin arasındaki en önemli farklılık, savaşan taraflardan (Yunanlılar ve Osmanlı İmparatorluğu) birinin ateşkese uymayı reddetmesi halinde, söz konusu ülkelerin (Fransa, İngiltere ve Rusya) ateşkese uygulamak için beraberce güç kullanmasının karara bağlanmasıydı. II. Mahmud'un Londra Antlaşmasının kurallarını tanımaması

ve yabancı güçlerin kendi tebaası ile olan ilişkisine müdahale etmesinin kabul edilemez olduğunu açıklaması sonucunda müttefikler Osmanlı İmparatorluğu'nu ateşkesle zorlamak için harekete geçti. Osmanlı-Mısır donanmasının İngiliz, Fransız ve Rus gemilerinden müteşekkil bir filo tarafından Navarin'de neredeyse yok edilmesi bu sürecin sonunda gerçekleşti (Lûtfi, 1999, s.62-73). Takip eden dönemde ise müttefik kuvvetler elçilerini İstanbul'dan çekti (Poole, 1888, s.547). Ayrıca, Navarin hadisesinin ardından, Bâb-ı Âli'nin Akkerman Antlaşmasını uygulamayacağını açıklaması Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yeni bir savaşın patlamasına da sebep oldu.

1828'de başlayan Osmanlı-Rus Harbi Britanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerinin seyrini değiştirdi. Britanya, Rus tehdidini iyiden iyiye hissetmeye başlamış, II. Mahmud'un Rusya karşısında destek arayışına girmesi Babıali'yi, Fransa ve Britanya ile olan husumetini sonlandırmaya itmişti. Savaş devam ederken II. Mahmud'un talebi üzerine Britanya ve Fransa, İstanbul'a tekrar büyükelçi atadılar. İstanbul'a büyükelçi olarak atanan Robert Gordon ve Armand Charles Guilleminot'un, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Rus tehdidinin boyutlarını fark edip, İstanbul'u korumak için gerekirse Akdeniz'deki İngiliz ve Fransız donanmalarını Çanakkale'ye çağırarak konusunda anlaşmaları ise bölgedeki rekabetin ulaştığı noktayı açıkça göstermekteydi. (Anderson, 2010, s.88-91).

Petersburg'da görev yapan eski İstanbul büyükelçisi Lord Strangford da Rusya'nın krize güç kullanarak müdahale edebileceği ve böylelikle Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Akdeniz'de Britanya aleyhine nüfuzunu genişleteceği konusunda George Canning'i uyarmaktaydı (Cunningham, 1993, s.283-284). Rus ordularının Balkan dağlarını aşarak Edirne'yi işgal etmesi sadece Londra'yı değil, Paris ve Berlin'i de harekete geçirecek nitelikteki bir gelişmeydi. Ağustos 1829'da başlayan Osmanlı-Rus barış müzakereleri 14 Eylül'de Edirne'de imzalanan Antlaşma ile sona erdi. Antlaşma Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı vermekteydi. Her ne kadar bu madde Osmanlı İmparatorluğu ile barış halinde olan diğer devletlerin ticaret gemilerine de uygulanacak olsa da Rus tüccarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütününde tam bir ticari özgürlüğe kavuşmuş oluyordu. Antlaşmanın bir diğer önemli tarafı da Balkanlar'da Rus nüfuzunun tesis edilmiş olmasıydı. Bu durum Britanya ve Avus-

turya'yı daha önce kararlaştırdıkları üzere özerk bir Yunanistan devletindenense kolayca nüfuzları altına alabilecekleri bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması fikrine yönlendirdi. 1829 Edirne Antlaşması özerk bir Yunanistan kuruyor ve Avrupa ve Asya'daki birçok stratejik Osmanlı toprağını Rusya'ya teslim ediyordu. Bir diğer ifadeyle Rusya bölgedeki emellerinin boyutlarını Britanya'yla beraber tüm Avrupa Devletleri'ne açıkça beyan ediyordu. Bu bağlamda mevcut antlaşmalar çerçevesinde Rusya'nın Osmanlı Ortodoks tebası üzerinde kazandığı haklar göz önünde bulundurulduğunda Babıali'ye bağlı özerk Yunanistan'ın kurulması halinde bölgede Rus nüfuzunun Britanya'ya galebe çalacağı aşikârdı. Zira özerk yönetim altında Yunanlılar dış destek için yüzlerini sürekli Rusya'ya çevirecek ve bu durum Britanya'yı Akdeniz'deki Fransız rekabetine ek olarak Rusya ile çetin bir nüfuz mücadelesinin içine sokacaktı. Bu sebeple Britanya, Yunanistan'ın Rus etkisi altına kalmasındansa Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılmasını tercih etti. Fakat paradoksal olarak Yunan muhtariyetinin bağımsızlığa dönüşmesine yardım eden Britanya dış politikası, bölgedeki Rus tehdidini artırmıştı (Davison, 1990, s.156).

Görüldüğü üzere 1821'de başlayan kriz Britanya'nın da dâhil olmasıyla 1830'da Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsız olmasıyla neticelenmişti. Aslında meselenin başlangıcında Britanya tarafından Yunan bağımsızlığına sıcak bakılmamaktaydı. Britanya bu dönemde, hem kamuoyu faktörü, hem karar alıcıların (Londra'daki dışişleri bakanlarından İstanbul'daki büyükelçilere kadar) iliklerine işleyen eski Yunan hayranlığı, hem de liberalizm bayraktarlığının etkisiyle Yunan halkına otonom bir statü verilmesinin peşindeydi. Ancak süreç içerisinde Fransa ve özellikle de Rusya ile yaşanan ekonomik ve siyasi nüfuz mücadelesi sırasında yapılan bazı hesap hataları Britanya'yı Yunan bağımsızlığının destekçisi haline getirdi. Britanya böylelikle, bu meselede stratejik önemi haiz bir devletin toprak bütünlüğünü parçalayıp ortaya çıkan iki ayrı devlette etkisini ayrıca tesis etme yoluna gitmek zorunda kaldı. Bir başka ifadeyle, Britanya'yı dönemin güç dengesi hesaplamaları -1830'da Hollanda Krallığı'na da yapacağı gibi-, geleneksel dostuna karşı geleneksel düşmanı ile ittifak içinde müdahalede bulunmuş oldu. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli sebep, 1815 sonrasının yeni rakibi Rusya ile baş etme noktasında Britanya'daki kafa karışıklığı idi. Mevcut dönemde parlamentonun Whig kanadı ticari kaygılar dolayısıyla hala

Rusya ile iyi ilişkiler kurma taraftarıydı. Bu anlamda Yunan İhtilali Whig kanadın Rusya'ya bakışında da dönüm noktasını teşkil edecekti. İhtilal, Rusya'nın Britanya ticaretine olan zararını ve bölgedeki nüfuz mücadelesini gözler önüne sermişti. Ayrıca geriye dönük bir okuma olarak 1829'da tek başına Yunanistan'ı "kurtarmış" olan Rusya'nın 1830 ihtilalinde Polonya'yı da boyunduruk altına alarak Avrupa güç dengesinde yaratacağı sarsıntı hesaplamaları da Whig prensibindeki dönüşümü hazırlamaktaydı. Whiglerin karşısında geleneksel olarak yer alan Tory'ler ise ticari kaygıdan çok güvenlik kaygısıyla hareket etmekteydiler. Yunan ihtilali neticesinde de Hindistan'daki İngiliz yönetiminden sorumlu olan grupla bu noktada yaklaşmakta ve Rusya'ya karşı olan düşmanlığı arttırmaktaydılar (Crawley, 1929, s.47-49). Bu yakınlaşmanın gerçekleşmesinde şüphesiz Edirne antlaşmasından sadece bir yıl önce, 1828'de Rusya'nın İran ile imzaladığı Türkmençay Antlaşması'nın da etkisi de büyüktü. *Büyük oyunda* artık tüm kartlar açılmıştı, Rusya Britanya'yı İngiliz çıkarlarının olduğu neredeyse her yerde zorlamaktaydı.

Bütün bunların yanı sıra dönemin İngiliz sefiri Stratford Canning'in ihtilal dönemine denk gelen İstanbul büyükelçiliğinde müdafaa ettiği politikaya (Yunanperverlik) dair inancını büyük ölçüde kaybetmesinin ve Britanya'nın dünya hegemonyasının karşısına dikilen Rus tehdidinin boyutlarını fark etmesinin de yavaş yavaş oluşan politika değişikliğinde etkisi büyüktü (Cunningham, 1993, s.296). Söz konusu fikri dönüşümüyle eş zamanlı olarak Stratford Canning'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya rehberliğinde güçlendirilmesi inancı da şekillenmeye başlamıştı. Örneğin; elçi Canning, 1826 yılının sonunda kuzeni dışişleri bakanı George Canning'e, II. Mahmud'un yetenekli fakat gerekli bilgi birikiminden yoksun olduğu bilgisini rapor ediyor, Britanya'nın rehberliğinde II. Mahmud'un Osmanlı İmparatorluğu'nu çağdaş ve güçlü bir devlet haline dönüştürülebileceğini ima ediyordu.³ Stratford Canning gibi bir çok İngiliz Yunan İhtilali döneminde, özellikle de Rusya'nın izlediği politikanın etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya için önemini kavramıştı. Fakat, Stratford Canning'in 1826 yılında George Canning'in dikkatine sunduğu bu fikirler dönemin Dışişleri Bakanı'nda beklediği ilgiyi uyandırmadı.

³ FO 78/145, Stratford'dan George Canning'e, 30 Eylül 1826.

Lord Palmerston ve Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğunu Koruma Politikası

1830 tarihinde Lord Palmerston Britanya Dışişleri Bakanı olarak göreve başladığında Doğu Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı meselesi Avrupa devletlerini ve kamuoyunu bir hayli meşgul etmekteydi. Yunan İhtilali dönemindeki Osmanlı "mezalimi" hikâyeleri ile Sultan'ın kendi paşası (Mehmet Ali Paşa) karşısında düştüğü zor durum dönemin üzerinde en çok kafa yorulan uluslararası politika meseleleri arasına girmişti. Fakat devrin Britanya Dışişleri Bakanı -en azından görev süresinin ilk iki yılı boyunca- Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden hadiselere gereken ilgiyi göstermemişti (Rodkey, 1929, s.570-571). Oysaki bu dönemde Britanya'nın "saha"daki temsilcileri Palmerston'un dikkatini Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmelere çekmek için epey uğraşmışlardı. Bunlardan biri mevcut dönemde Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırın belirlenmesi görevi çerçevesinde İstanbul'da bulunan Stratford Canning, diğeri ise dönemin İstanbul büyükelçisi Lord Ponsonby'di.

Sınır sorununun çözümü hususunda girişimlerde bulunmak üzere İstanbul'a geldiğinde Osmanlı Sultan'ını kendi paşasıyla savaşın eşliğinde bulan Canning, hükümetine Paşa karşısında Sultan'ın desteklenmesini önermiştir. Canning'in yürüttüğü diplomasi sonuç vermiş, II. Mahmud'un Yunan sınırını kabul etmesinde Britanya'dan Mısır meselesinde destek alacağı umudu etkili olmuştur (Poole, 1888, s.507). Ancak, bu dönemde Canning'in Britanya-Osmanlı ilişkilerine olan asıl katkısı Yunan sınırından ziyade yüzyılın devam eden bölümünde takip edilecek politikanın belirlenmesi noktasındadır. Zira, Yunan İhtilali ve 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na dair fikirleri yavaş yavaş şekillenmeye başlayan Canning için 1832 tarihli İstanbul görevi, diplomatik hayatında bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Canning, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında, Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu "yenileşme" hareketinden ve bizzat dönemin padişahı II. Mahmud'un kararlılığından ve karakterinden oldukça etkilenmişti (Poole, 1888, s.504-505). Bu açıdan 1832 tarihinde İstanbul'daki görevini tamamlayan Canning'in Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu memorandum hem kendi diplomatik kariyeri açısından hem de 19. yüzyıl Britanya-Osmanlı ilişkileri bağlamında mühim bir yer işgal etmektedir. Bahsi geçen memorandumda Canning, ilk önce durum

tespiti yaparak Suriye’de başlayan savaşın Mehmet Ali Paşa’nın önderliğinde ayrı bir devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanması durumunda Sultan’ın önemli birçok topraktan yoksun kalacağını, tebaasının gözünden düşeceğini belirtmiştir. Mehmet Ali Paşa’nın Suriye ve Mısır’ı ele geçirmesi durumunda Britanya ticaretinin olumsuz etkileneceğine de dikkat çeken Canning, Babıali’yi desteklemek üzere bölgeye gelen Britanya filosunun Mısır konusunda başarı getireceği fikrini öne sürmekteydi. Britanya’nın hareketsiz kalması halinde soruna tek başına müdahale etmekten geri durmayacak olan Rusya’nın İstanbul’daki nüfuzunun Britanya aleyhine artacağı hususunda, memorandum dâhilinde birçok kez ihtarda bulunan Canning, Osmanlı İmparatorluğu’nun Rus saldırıları karşısında korunmasının sağlanması ve ülkedeki ilerleme hamlelerinin devam edebilmesi için Britanya desteğinin elzem olduğunu ısrarla belirtmekteydi. Hatta bu konuda Dışişleri Bakanı Palmerston’u ikna etmek için Mısır’a karşı Osmanlı İmparatorluğu’nun yanında olmanın Britanya’nın da çıkarına olacağını, bu sayede Divan’da önemli bir nüfuza sahip olunacağını ve böylelikle Britanya’nın imparatorluktaki “medenileşme” (civilization) ve “reform” sürecini teşvik etmek imkânını ele geçireceğini açıkça dile getirmişti.⁴ Fakat Canning’in memorandumunu Dışişleri Bakanı’nın pek de ilgisini çekmemiş ve sonuçta Mehmet Ali Paşa’ya karşı Sultan’ın desteklenmesi için Canning elinden geleni yaptıysa da Palmerston mütereddit kalmıştı (Rodkey, 1929, s.571-572).

1832 yılının sonunda İstanbul’a büyükelçi olarak atanan Ponsonby de tıpkı Canning gibi Britanya’nın Mısır Meselesine Osmanlı İmparatorluğu lehine müdahale etmesi gerektiğine inanmaktaydı. Mevcut dönemde Britanya’nın Yakındoğu’daki çıkarlarının önündeki en büyük engelin bölgede artan Rus nüfuzu olduğunu düşünen Ponsonby’e göre İstanbul, Avrupa güç dengesinde kilit bir konuma sahipti ve bu sebeple Britanya sadece Mehmet Ali Paşa karşısında değil Rusya’ya karşı da Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak içerisinde olmalıydı. Bu dönemde Palmerston’un yürüttüğü pasif politikadan şikâyetçi olan Ponsonby’nin birçok kez Dışişleri Bakanı’nı Rus tehdidine karşı ortak bir İngiliz-Fransız filosunun Boğaz-

⁴ FO 78/211, Stratford’dan Palmerston’a, 19 Aralık 1832.

larda bulunması konusunda uyardığı, Mısır krizi boyunca Britanya filosunun çağırılmasını gerektirecek bir krizi umduğu da bilinmektedir (Bolsover, 1934, s.104-106).

Diğer taraftan Rusya ile Hünkâr İskeleyi Anlaşması'nın (1833) imzalanmasından önce II. Mahmud da Britanya'nın krize Osmanlı lehinde müdahil olmasından yana olmuştü. Bu bağlamda ilk önce Mavroyanı'yi ardından da Namık Paşa'yı Britanya desteği için Londra'ya göndermiş; fakat her ikisi de Londra'dan eli boş dönmüştü. Aslında, Rusya ve Fransa Mehmet Ali Paşa'ya karşı olan savaşında II. Mahmud'a yardım teklif etmişlerdi. Fakat bu tekliflere şüphe ile yaklaşan II. Mahmud Britanya yardımını tercih etmiş hatta bu umutla, İstanbul'daki Rus elçisi Bouteneff aracılığıyla iletilen teklifi dahi geri çevirmişti. Ancak, İngiliz kabinesinin büyük bir kısmı Babıali'nin talep ettiği askeri yardımı destekleme eğilimde değildi. Ayrıca Palmerston da krizin ciddiyetinin farkına varamamış ve henüz Osmanlı politikasını net olarak belirlememişti. Dahası bu dönemde Britanya hükümeti ve Britanya donanması Belçika ve Portekiz hadiseleriyle hemhâldi. Osmanlı İmparatorluğu ve Yakındoğu hadiseleri 1830 ihtilallerinin Avrupa'da yarattığı tedirgin havanın etkisiyle Britanya dış politikasında ikincil bir konuma düşmüştü. Fakat bu gelişmelerle eş zamanlı olarak Mısır Krizi artık Osmanlı Hanedanı'nın mevcudiyetini tehdit eder hale gelmiş ve Bâb-ı Âli, General Muraviev'in özel elçi sıfatıyla yinelediği Rusya'nın yardım teklifini kabul etmek durumunda kalmıştı (Altundağ, 1988, s.82-96; Soy, 2007, s.146-147).

Hemen akabinde, Rus gemilerinin İstanbul'a gelişi, Britanya ve Fransa'nın, Babıali'nin Rus himayesine girmesinden iyiden iyiye endişe duymalarına ve Mısır meselesine artık müdahale etme vaktinin geldiğini düşünmelerine neden oldu. Bunun üzerine, Britanya büyükelçisi Ponsoby ile Fransa büyükelçisi Roussin, İstanbul'daki Rus varlığına son vermek için İbrahim Paşa'yla görüşmek üzere görevlendirildiler. Britanya ve Fransa ile Babıali arasında yapılacak bu görüşmelerle amaçlanan Mısır meselesinin çözüme kavuşturulması ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'na yardım bahanesiyle İstanbul'da bulunan Rus donanmasının İmparatorluk topraklarından ayrılmak zorunda kalmasıydı. Bu girişimlerin sonucunda 14 Mayıs 1833'te Kütahya Barış'ıyla Mısır meselesi "geçici" de olsa bir çözüme kavuşturuldu (Altundağ, 1988, s.82-96; Gencer, 2015, s.629-650).

Fakat Rus birliklerinin İstanbul'u terk etmesinin üzerinden çok geçmeden Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalandığı duyuruldu. Bu ittifak anlaşması temelde Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyulması halinde birbirlerine destek olmalarını ve askeri yardımda bulunmalarını öngörüyordu. Ancak antlaşmanın Boğazların Rusya'nın gerekli gördüğü hallerde talebi doğrultusunda kapatılmasını içeren gizli maddesi, Britanya'da büyük tepkiyle karşılandı. Söz konusu antlaşmanın Rusya'nın Boğazlar'a dair 1798'den beri güttüğü politikanın zaferi olduğu açıkça belliydi (Hurewitz, 1964, s.466-467). Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Palmerston da Canning ve Ponsby'nin uyarıları ile II.Mahmud'un yardım taleplerine kulak tıkamanın bedelinin ne kadar ağır olabileceğini görmüş oldu. Öyle ki 1833 yılının sonunda Palmerston, geçmiş iki yıl boyunca kendi izlediği siyaset için "Britanya tarihinde dış politika alanında şu ana kadar yapılmamış boyutta *muazzam bir hata*" diyecek duruma gelmişti (Davison, 1990,s.157).

1830'ların devamında Britanya'nın Yakınoğu politikasını Hünkâr İskeleyi Antlaşması belirlemiştir. Britanya'ya göre söz konusu antlaşmayla Rusya, İstanbul'daki büyükelçisini Sultan'ın kabinesinin başı durumuna yükseltmiş oluyordu (Davison, 1990,s.159). Diğer taraftan söz konusu antlaşma ile Karadeniz Britanya ve Rusya arasında bir kriz alanına dönüşüyordu. Rusya'nın Karadeniz'de sahip olduğu güç ve donanması, artık tartışmasız bir biçimde Rusya'yı Britanya için ciddi bir tehdit haline getirmişti. Rusya'nın bu antlaşma ile Boğazlardan Akdeniz'e geçiş imkânına ve Karadeniz'de imtiyaza sahip olacağı düşüncesi, söz konusu dönemde Britanya için en büyük kâbustu. Nitekim Rus filosu artık Akdeniz'de gerçekleştireceği operasyonların ardından Boğazlardan takip edilme korkusu hissetmeden rahatlıkla Karadeniz'e çekilebilecekti. Dolayısıyla Akdeniz'in batı ucundaki giriş noktası olan Cebelitarık Boğazı'nın İngiltere'nin kontrolünde olması artık Rus donanması için bir anlam ifade etmeyecek ve St. Petersburg Akdeniz'e istediği şekilde nüfuz edebilecekti. Hünkâr İskeleyi Antlaşması ise Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hamiliğinin garantisi niteliğindediydi. Bu sebeple Britanya artık, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın Rusya'ya sağladığı getirileri sıfırlayacak oluşumların peşine düşmüştü. Rusya'nın Karadeniz'de donanmasıyla elde ettiği nüfuzun yanı sıra 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticari nüfuzu da konumuz açısından oldukça önemlidir

(Crawley, 1930, s.169). Yüzyılın başında Rusya ile olan ticari rekabet de Britanya'yı en fazla rahatsız eden sorunlardan biriydi. Bu noktada ticari kaygı ile politik kaygı, ekonomik nüfuz ile siyasal nüfuz alanı rekabeti Osmanlı İmparatorluğu özelinde birleşmekteydi (Puryear, 1931, s. 19,30).

Diğer taraftan Mısır Krizi ve Mehmet Ali Paşa meselesi de tam olarak çözülmüş değildi. 1833 Kütahya Barışı'yla görünürde çözüme kavuşturulmuş olan Mısır Krizi, II.Mahmud'u ne de Mehmet Ali Paşa'yı memnun etmişti. II.Mahmud ilk fırsatta Suriye'yi geri alma ve asi valisinden kurtulma planları yaparken, Mehmet Ali Paşa Mısır'da bağımsızlık hayalleri kuruyordu. Mehmet Ali Paşa, 1838 yılında İngiliz ve Fransız konsoloslarına bağımsızlığını ilan etmek niyetinde olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti (Dodwell, 1967, s.171). Bu ortamda Mısır'a karşı harekete geçen Osmanlı güçlerinin Mısır askeri birliklerine 24 Haziran 1839'daki Nizip Savaşı'nda yenilmesiyle Mısır Meselesi yeniden uluslararası arenaya taşındı. II. Mahmud'un Nizip yenilgisini haber almadan vefatı ve yerine oldukça genç yaşta olan Abdülmecid'in geçişi ise krizin boyutlarını hem Osmanlı İmparatorluğu özelinde hem de bir bütün olarak Avrupa genelinde arttırmıştı. Hemen akabinde Ahmet Fevzi Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanmasını İskenderiye Limanı'na götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmesi ise Navarin faciasından sonra ikinci bir donanma kaybı olarak İmparatorluğun varlığı meselesini iyice çıkmaza sokmaktaydı(Fahmy, 2010, s.298).

Britanya politikası da bu dönemde Rusfobik olduğu kadar Mehmet Ali Paşa ve Mısır karşıtıydı. Söz konusu karşıtlığın sebepleri arasında Mehmet Ali Paşa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne kast etmesinin yanı sıra Fransa ile kurduğu yakın ilişkiler de bulunmaktaydı. Bu durumda bir taraftan Mehmet Ali Paşa diğer taraftan da Paşa'yla işbirliği içerisinde olan Fransa Fırat üzerinden Akdeniz ve İran Körfezi'ne inen ve Süveyş ile Suriye'yi içeren Hindistan Yolu ile için ciddi birer tehdit olmaktaydı. Üstelik Fransa Britanya'nın tüm muhalefetine rağmen 1830 yılında Cezayir'i işgal etmiş ve bölgedeki konumunu iyice güçlendirmişti (Davison, 1990, s.157). Bu gelişmeler ışığında zaten Mehmet Ali Paşa'nın yayılmacı politikalarından ve Fransa'yla kurduğu ilişkiden rahatsızlık duyan Britanya; Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin politikasında bir *muazzam*

hata daha yapmamak için, Avusturya, Prusya ve Rusya ile birlikte Mehmet Ali Paşa'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almaya karar vermiştir.

Böylelikle Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik, yüzyılın geri kalan kısmının büyük bir bölümünde takip edeceği temel dış politika stratejisinin hedefleri de ortaya çıkmış oluyordu. Bunlardan birincisi ve en önemlisi yukarıda da değinildiği üzere Rusya'nın İstanbul üzerinde nüfuz kurmasının önüne geçmekti. İkincisi ise, ilk etapta Mehmet Ali Paşa ve II. Mahmud arasındaki düşmanlığın tekrar ortaya çıkmasının ve böylece yeni bir çatışma yaşanmasının, bir diğer ifadeyle İmparatorluğun sorununun gelmesinin önüne geçilmesi idi. Son olarak ise Doğu Akdeniz'deki güç dengesini Britanya aleyhine çevirmesinin önüne geçmenin bu politika içerisinde oldukça önemli bir hedef olduğunu söyleyebiliriz (Bailey, 1970, s.149).

Sonuç

Palmerston'un girişimleriyle Mısır krizinin çözülmesi için 15 Temmuz 1840 tarihinde toplanan Londra Konferansı Mehmet Ali Paşa ile uzun süre yürütölen diplomasi neticesinde 1 Haziran 1841'de Abdölmecid'in Mısır'ın idaresini Mehmet Ali Paşa'ya ve, Paşa'nın vefatının ardından ailesine bıraktığını duyuran fermanıyla neticelenmiştir. Fakat Britanya için asıl çözüm bekleyen alan Avrupa güç dengesi ve Rusya tehdidini içeren Boğazlar Meselesiydi. Bu sorunun Britanya'nın isteği doğrultusunda çözüme kavuşturulması ise 13 Temmuz 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesiyle gerçekleşmiştir. Britanya, Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa'nın katılımıyla toplanan Londra Boğazlar Konferansı'nın neticesinde imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Boğazlar'ın barış zamanında tüm devletlerin savaş gemilerine kapalılığı prensibi, konferansa katılan devletler tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle, Hünkâr İskeleyi Anlaşması'yla uluslararası bir problem haline gelen Boğazlar meselesi yine bir uluslararası konferansla çözüme kavuşturulmuştur (Goryanof, 2006, s.138). Bu bağlamda Britanya, 1833 Hünkâr İskeleyi'nden itibaren korkulu rüyası haline gelen Boğazlar üzerindeki Rus nüfuzunu, uluslararası bir antlaşmanın sağladığı teminatla kırmaktaydı. Diğer taraftan dönemin Dı-

işleri Bakanı ve Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasının mimarı olarak bilinen Lord Palmerston da yaptığı *muazzam hata*'yı telafi etmiş oluyordu.

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1830'ların devamında Britanya'nın Yakınoğu politikasını Hünkâr İskeleyi Antlaşması belirlemiştir. Bir diğer ifadeyle bu tarihten sonra Britanya'nın bölgeye yönelik temel stratejisi Hünkâr İskeleyi'yle beraber Rusya'nın elde ettiği kazanımları ortadan kaldırmak ve bölgede Britanya etkisini tesis etmek yönünde olmuştur. Bu tarihten itibaren etraflı ve resmi bir dış politika stratejisi haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunma politikasının da temel gayesi buydu. Hatta bu anlamda 1791 Özi Kriziyle birlikte Britanya dış politika gündemine giren Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması sorunsalında Hünkâr İskeleyi Antlaşmasının bir milat olduğunu söyleyebiliriz. Zira daha önce çıkan Doğu Sorununa ve Osmanlı İmparatorluğu'na dair krizlerde yukarıda da görüldüğü üzere İngiliz politikacılarının tavırları döneme, kişiliklere, parlamentodaki ağırlığa ve hatta İngiliz dış politikasında ağırlığı oldukça büyük olan kamuoyuna göre değişkenlik göstermiş ve 1791'den itibaren başlayan kırk yılı aşkın evrede düz ve kararlı bir seyir izlememişti. Bu tarihten sonra ise Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması politikası döneme, hükümetlere, dışişleri bakanlarına göre önemli değişiklikler göstermeyip temel bir prensip olarak takip edilmiş, hatta bunun için resmi olarak kamuoyu oluşturma çalışmaları dahi yapılmıştır (Bolsover, 1936, s.444-445).

1815 sonrası yavaş yavaş ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde Rusya'nın Britanya karşısında ciddi bir rakip oluşu ve Rus dış politikasıyla Britanya dış politika hedeflerinin dünyanın diğer birçok bölgesinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu coğrafyası üzerinde de çatışması, Hindistan yolunun güvenliği ve ekonomik-ticari nüfuz mücadelesiyle birleşince Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunma politikasını dış politika stratejilerinin merkezine yerleştirmiştir. Bu noktada Doğu Sorununun ve 19. yüzyıl Britanya-Rusya rekabetinin önemli bir vechesinin de ekonomik olduğunu hatırlamakta yarar vardır. 1829 Edirne Antlaşmasıyla elde ettiği ekonomik nüfuz ve ticari gücün ardından 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşmasıyla Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde elde ettiği nüfuz bu bağlamda oldukça

önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir. Zira, bu tarihten sonra Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasını temel dış politika stratejilerinden biri haline getirmiş oluyordu. Bu tarihten itibaren söz konusu politikanın terk edildiği tarih olarak kabul edilen (Bağış, 1999, s.52) 1877-1878 savaşına kadar Britanya bu politikayı, İmparatorluğun Rusya karşısında bağımsızlığını koruyabilmesi için idari yapısının modernleştirilmesinden, askeri anlamda güçlendirilmesine, askeri-ekonomik yardımdan, dış politikada ortak hareket etmeye ve –hatta iç politikaya müdahaleye varan oldukça ayrıntılı ve ciddi stratejiler dahilinde oluşturmuş ve takip etmiştir. Artık söz konusu politika dönemsel hükümet değişikliklerinden etkilenmeyecek ve artık açık ve net bir biçimde resmi devlet politikası olarak, bölgeye yollanan büyükelçilerin talimatnamelerinde ve diğer dış politika belgelerinde de yer alacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The Eastern Question and the Development of Britain's policy of protection of the independency and territorial integrity of the Ottoman Empire

*

İrşat Sarıalioğlu

Ankara Hacı Bayram Veli University

Britain's policy to ensure the independency and the territorial integrity of the Ottoman Empire is one of the main foreign policy strategies effected the international relations of that era. Britain's implementation of her policy to protect the Ottoman Empire that we have considered as the main point to figure out the international relations, almost throughout the whole, of the 19th century of which took place within the course of time gradually aroused by the end of the 18th century together with serious breaking points and partitions. This study is aimed to find out the reasons behind the Britain's policy to protect the Ottoman Empire focusing on the above mentioned procedure.

Thus throughout this study it has been discussed that the process of implementing the policy to protect the Ottoman Empire of which was introduced in the agenda of the Britain's foreign policy by the end of the 18th century and became the one of the official foreign policy strategies after the 1833 Hünkar İskelesi Agreement within the framework of the changes appeared in the Britain's world policy.

In this study, Britain's appearance as the World Hegemony as of the end of the 1815 and the issue of the security of the British India together with competition of hegemony, which includes economic and commercial aspects as well, against Russia has been also underlined. Within this framework, first of all it is mentioned that throughout the process of Britain's participation in the Eastern Question by the end of the 18th century, break points of the relations with the Russia was the distinctive factor. At the same time Britain's perception of herself not only a group of tradesmen but also as a territorial power in India made an important effect on the developments by the end of the 18th century too. At this point of view

in this study it has been stressed that, domination of an European Power in the Eastern Mediterranean region has been considered as a direct threat to her presence in India by the Britain by the end of the 18th century. The policy enforced by Britain following the occupation of Egypt in 1798 by Napoléon was a clear indicator of this matter. Anyhow claiming that principle of protecting independency of the Ottoman Empire and ensuring her territorial integrity became the main foreign policy element for Britain may not be a valid argument for this period of time. As a matter of fact, as soon as Napoléon's withdrawal from Egypt and by the cessation of the French threat to the Ottoman Empire, the British political ambitions became dangerous.

After the Napoléon Wars, Britain and Russia appeared as the two important competitive powers of the world. The key regions of this competition were Ottoman Empire and Middle East together with Asian geography. In this study it has been also mentioned that how the competition between Britain and Russia which was called as "the Great Game", together with its economical perspectives, was designed Britain's Ottoman Empire policy.

The Greek Upheaval also has an important role on the Britain's Eastern Question and on the Ottoman Empire policy in the 19th century. The process which began on 1821 and resulted with an independent Greek state on 1830, influenced by the Britain's diplomacy as a paradox, played an important role on the Britain's foreign policy principle to secure the Ottoman Empire's independency and territorial integrity.

In the end of these developments, concerning this upheaval, together with the effect of Russia's influence and her increasing commercial power, Britain gradually realized more of the Ottoman Empire's strategic and economical importance, however Britain took an important part on disintegration of her territorial integrity. Nonetheless, it is not easy to claim that this awareness immediately resulted as one of the state policy and became a principle. In this period of time, mostly Stratford Canning and Lord Ponsonby, who were the representatives of Britain on the ground, were underlining the utmost importance of the territorial integrity and independency of the Ottoman Empire for the British foreign policy. One of the most important indicator that displays the above mentioned awareness

was that Foreign Minister Palmerston's indifference of the Ottoman Empire's question of existence during the time of the Egypt Issue.

Despite all the warnings of the representatives on the region, Palmerston did not respond the Ottoman Empire's call for assistance and as a result of it Ottoman Empire signed Hünkâr İskelesi Agreement with Russia. Within this juncture Russia's influence on the Ottoman Empire with the 1833 Hünkâr İskelesi Agreement, together with the economical concessions obtained by the 1829 Edirne Agreement was a very important development. Following this date Britain adopted the principle of protection of the independency and territorial integrity of the Ottoman Empire as her one of the main foreign policy strategies.

From that date till the War of 1877-1878, considered as the termination of this policy, Britain's policy of preserving independency and territorial integrity of the Ottoman empire followed as a key principle without effected by the era or changes of governments and the foreign ministers and it was included an explicit principle in the ordinances given to the ambassadors appointed in the region, also in other foreign policy documents. For this reason the study reviewing the formation process of the policy of preserving independency and territorial integrity of the Ottoman Empire, concluded by focusing on the results aroused by the Hünkâr İskelesi Agreement.

Kaynakça / References

- Ahmet Lûtfî Efendi, (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, I-IV*, (eski yazıdan Aktaran: A. Hezarfen-Y. Demirel). İstanbul: YKY.
- Aksan, V. H. (2010). *Osmanlı Harpleri kuşatılmış bir imparatorluk 1700-1870*, (çev: G. Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Altundağ, Ş. (1988), *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve Mısır Meselesi*. Ankara: TTK.
- Anderson, M.S. (1954). Great Britain and the Russo-Turkish War of 1768-74. *The English Historical Review*, 69 (270), 39-58.
- Anderson, M.S.(1979). Russia and the Eastern question 1821-1841. *Europe's Balance of Power 1815-1848*. (ed. A. Sked). London: The Macmillan Press, 79-98.

- Anderson, M.S. (2010). *Doğu sorunu 1774-1923: Uluslararası ilişkiler üzerine bir inceleme*, (çev. İ. Eser). İstanbul:YKY.
- Bağış, A.İ. (1984). *Britain and the struggle for the integrity of the Ottoman Empire, Sir Robert Ainslie's Embassy to İstanbul 1776-1794*. İstanbul: ISIS.
- Bağış, A. İ., (1999). İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü politikası ve Türk diplomasisinin çaresizliği. (Yay. Haz: İ. Soy-sal).*Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*. Ankara: TTK Yayınları, 45-55.
- Bağış, A. İ. (1984). III. George döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomi siyaseti 1760-1815. *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. yıldönümü)* içinde (s.43-53.)Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü,
- Bağış, A.İ., (1978). The advent of British Interest and the integrity of the Ottoman Empire 1787-1792. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1,102-118.
- Bağış, A. İ.(1980). Rusların Karadeniz'de yayılmaları karşısında İngiltere'nin ticari endişeleri. (der. O. Oktay, H.İnalçık). *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)*. (s.211-214.)Ankara: Meteksan.
- Bartlett, C. (1979). Britain and the European Balance, 1815-1848. (ed.A. Sked). *Europe's Balance of Power 1815-1848*. London: The Macmillan Press.
- Bailey, F.E. (1970). *British Policy and the Turkish reform movement: A study in Anglo-Turkish relations 1826.-1853*. New York: Howard Ferting.
- Black, J. A. (2000.) *System of ambition? British Foreign policy 1660-1793*, Wiltshire: Sutton,
- Black, J. A. (2007). *Trade, empire and British Foreign Policy, 1689-1815: The politics of a commercial state*. London& New York: Routledge.
- Bolsover, G.H. (1934), Lord ponsonby and the Eastern Question (1833-1839), *The Slavonic and East European Review*, 13 (37), 98-118.
- Bolsover, G.H. (1936). David Urquhart and the Eastern Question, 1833-1837: A study in publicity and Diplomacy. *The Journal of Modern History*. 8 (4), 444-467.
- Clogg, R. (1973). Aspects of the movement for Greek Independence. *The struggle for Greek Independence*. (ed.R. Clogg). London: Macmillan.
- Clogg, R. (1992). *Modern Yunanistan tarihi*. (çev. D. Şendil). İstanbul: İletişim.
- Crawley, C.W.(1930). *The question of Greek independence: A study of British policy in the Near East, 1821-1833*. Cambridge: Cambridge University Press.

- CRAWLEY C.W. (1929). Anglo-Russian relations 1815-1840. *Cambridge Historical Journal*, 3(1),47-73.
- Cunningham A. (1993-a). The Philhelenes, George Canning and Greek Independence. (ed. E. Ingram), *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution, Collected Essays Vol. I.* içinde (273-276.) London: Frank Cass.
- Cunningham, A. (1993-b) Stratford CANNING, Mahmut II and Greece, *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution, Collected Essays Vol. I.* (Ed. E. Ingram) London: Frank Cass,
- Cunningham, A. (1993-c). The Ochakov Debate. *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution. Collected Essays Vol. I.*, (Ed. E. Ingram). London: Frank Cass,
- Davison, H. R. (1990). Britain, the international spectrum and the Eastern Question, 1827-1841. (ed.Roderic H. Davison) *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, (s.149-169.) İstanbul: ISIS,
- Driault, E. (2010). *Şark Mes'alesi Bidayet-i zuhurundan zamanımıza kadar.* (çev.Nâfiz, Yayına Haz.E. Erdoğan). Ankara: Berikan.
- Dodwell, H., (1967). *The founder of Modern Egypt: A study of Muhammal Ali*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fahmy, K. (2010). *Paşa'nın adamları.* (çev. D. Zarakolu). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gencer, F. (2015). Hünkar İskelesi Antlaşmasının Osmanlı-İngiliz ilişkilerine yansımaları. *TAD*, 34(58), 629-650.
- Goryanof, S. (2006). *Rus arşiv belgelerine göre boğazlar ve şark meselesi.* (çev. Macar İskender-Ali Reşad). İstanbul: Ötüken.
- Horniker, A.L. (1946). Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583-1612. *The Journal of Modern History*, 18(4),289-305.
- Hoskins, H. L. (1928). *British Routes to India*. London: Longmans.
- Hurewitz, J. C. (1964). The backround of Russia's claims to the Turkish straits. *Belleten*, 25 (111), 459-497.
- Ingram, E. (1978). From trade to empire in the Near East I: The end of the spectre of the Overland Trade 1775-1801. *Middle Eastern Studies*, 14 (1), 3-21.
- Karal, E.Z. (2007). *Osmanlı Tarihi V.* Cilt: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856). Ankara: TTK.
- Palmer, A. (2008). *Bir çöküşün yeni tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun son 300 yılı*, (Çev: B. Ç. Dişbudak). İstanbul: Turkuvaz.

- Poole, S. L. (1988). *The life of the right honourable stratford canning, Vol I*. London: Longmans.
- Puryear, V.J. (1931). *England, Russia and the straits question 1844-1856*. California: Universty of California Press.
- Rodkey, F. S., (1929). Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-1841. *The Journal of Modern History*, 1 (4), 570-593.
- Rose, J. H. (1922). Great Britain an the Eastern Question. *The Journal of International Relations*.12(3), 307-319.
- Sedivy, M. (2013). *Metternich, The great powers and the Eastern Question*. Pilsen: University of West Bohemiai.
- Soy, B. (2007). Lord Palmerston'un Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma siyaseti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 7,146-147.
- Temperley, H. (1938). British Secret diplomacy from canning to grey. *The Cambridge Historical Journal*, 6 (1), 1-32.
- Tukin, C. (1999). *Boğazlar Meselesi*, İstanbul: Pan.
- Yeşil, F. (2010). İstanbul önlerinde bir İngiliz filosu: Uluslararası bir krizin siyasî ve askerî anatomisi. (Ed.S. Kenan) içinde (s.391-495) *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*. İstanbul: ISAM,
- Foreign Office (t.y). *İngiltere Arşivi (TNA-The National Archives)*, Arşiv No:78/145, 78/211.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Sarıalioğlu, İ. (2019). Doğu sorunu ve Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, koruma politikasının oluşumu. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 2351-2380. DOI: 10.26466/opus.665699